

Goranka Blagus Bartolec

KOLOKACIJSKE SVEZE PREMA DRUGIM LEKSIČKIM SVEZAMA U HRVATSKOM JEZIKU

dr. sc. Goranka Blagus Bartolec, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, prethodno priopćenje

UDK 811.163.42'373.7

U radu se obrađuju značenjski i leksikološki aspekti kolokacijskih sveza u hrvatskom jeziku s namjerom da se odvoje od drugih sveza riječi u hrvatskom jeziku (naziva, onima, frazema te slobodnih leksičkih sveza). Kolokacijska je sveza definirana kao posebna leksička sveza na sintagmatskoj razini temeljena na značenjskoj povezanosti dviju riječi u kojoj se konkretiziraju njihova značenja.

Ključne riječi: *kolokacijske sveze, leksičke sveze, konkretizacija*

1. Uvod: o nazivu kolokacijska sveza

Kolokacija je u domaćoj i stranoj literaturi shvaćena veoma široko te je vrlo ambivalentna jezična pojava. Ovdje će biti prezentiran samo jedan od mogućih lingvističkih pristupa toj pojavi u hrvatskome jeziku.

Postojeća leksikološka i leksikografska literatura za različite sveze ili skupove riječi u hrvatskom jeziku uz naziv kolokacija primjenjuje i brojne dvorječne nazive – *sveze riječi, višeleksičke jedinice, višeleksičke sveze, višerječne natuknice, višerječne jedinice, višečlani nazivi, višerječne sveze, skupine riječi, skupovi riječi, sintagmemi*¹. U članku će umjesto naziva kolokacija biti upotrebljavan naziv kolokacijska sveza, iako ga jezikoslovna literatura, ponajprije domaća, ne bilježi:

1. Većina domaćih i stranih autora kolokaciju najkraće i najjednostavnije definira kao kombinaciju ili svezu (najčešće) dviju ili više riječi (Ivir, Siepmann, Firth, Pritchard), ali se ne posvećuje detaljnije analizi mnogostrukih značenjskih odnosa² koji nastaju u takvim

¹ Usp. Silić i Pranjković 2005.

² Usp. Blagus Bartolec 2008., 1. bilješka.

svezama. Namjera radi koje se uz naziv kolokacija³ uvodi i naziv kolokacijska sveza⁴ jest istaknuti različita značenjska obilježja sveza riječi u hrvatskom jeziku koje se na taj način mogu odvojiti kao posebne sveze u odnosu na sve druge sveze riječi koje su više ili manje jasno definirane kao druge sveze riječi (frazemi, nazivi, onimi, gramatičke sveze).

2. Naziv kolokacija⁵ nema jedinstvenu domaću zamjenu, a u stranoj se literaturi nazivom kolokacija označuje skup riječi temeljen na posebnu odnosu među riječima i razlikuje se (ili autori barem pokušavaju razlikovati) od drugih sveza riječi (frazema, naziva, onima).

2. Skupovi riječi u hrvatskom jeziku

Skupove (ili sveze) riječi, općenito, moguće je podijeliti u dvije osnovne skupine – *gramatičke* i *leksičke*, a na temelju iznesene podjele bit će razmotrena obilježja kolokacijskih sveza.

2.1. Gramatički skupovi riječi⁶

Igor Meljčuk (2001:27), uz neograničeno tvorene sveze riječi, navodi sveze riječi s ograničenjem (*regularly constructed*) koje nastaju prema strogim gramatičkim pravilima određenoga jezika, a primarna im je funkcija uspostava sintaktičkoga ustrojstva među pojedinim rečeničnim dijelovima. U širem je smislu moguće tumačiti da je svaka sveza ili skup riječi zapravo gramatička sveza jer među pojedinačnim riječima koje tvore kakav skup uvijek postoje odnosi gramatičke zavisnosti. Gramatički skupovi riječi u radu neće biti smatrani kolokacijskim svezama te će stoga samo ukratko biti pobrojani kako bi se napravio jasniji uvid u njihov opseg.⁷ Moguće je unutar njih govoriti o *odnosima zavisnosti među riječima* te *gramatičkim svezama*, a načelno uključuju formalnu razinu ostvarivanja kakve leksičke sveze.

• Valencija, rekcija i kongruencija

U najširem su smislu valencija i rekcija⁸ oblici gramatičke, odnosno morfosintaktičke zavisnosti glagola s drugim riječima (Brdar i dr. 2002:35), dok se kongruencija

³ Naziv kolokacija bit će ograničen samo na tumačenja pojedinih autora koji se njime služe.

⁴ Usp. Petrović (2007:32), Mihaljević (1991:137–139).

⁵ Lat. *con* 'zajedno' i *locare* 'smjestiti'.

⁶ U domaćoj se literaturi najčešće upotrebljavaju nazivi skup(ovi) (Tafra 2005) ili spojevi riječi (Silić-Pranjaković 2005).

⁷ O važnosti razlikovanja gramatičkih sveza svjedoči i Bensonova (1997) podjela kolokacija na dvije osnovne vrste – gramatičke i leksičke. Gramatičke kolokacije počivaju na valencijskom i rekcijском potencijalu značenjski dominantne (*dominant*) riječi da na sebe vezuje koju drugu riječ, a leksičke kolokacije nemaju samo jednu dominantnu riječ, nego su sve sastavnice jednako značenjski vrijedne. Gramatički je aspekt veoma bitan u analizi značenjskih obilježja leksičkih sveza na razini paradigme jer se tek na taj način može odrediti njihov značenjski raspon (npr. *crni dani* / *crni dan*; *crne misli* / *crna misao*; *dignuti ruku* / *dignuti ruke*).

⁸ Usp. Samardžija 1987:98–99.

kao oblik gramatičke zavisnosti temelji na podudaranju u rodu, broju i padežu imenskih riječi.

- Gramatičke sveze

Gramatičke sveze uvjetno se nazivaju i gramatički frazemi (Tafra 2005:165). To su svi skupovi riječi – veznički skupovi, prijedložni skupovi, priložni skupovi, zamjenični skupovi, složene čestice te različiti složeni glagolski oblici (perifrazni, pomoćni, modalni) – koji gramatikalizacijom izražavaju različite odnose prema drugim riječima ili svezama riječi na rečeničnoj, međurečeničnoj ili tekstnoj razini (*s obzirom na to da, budući da, samo što, ma gdje, zato što; tako reći, sve u svemu; za svagda, bilo što, bilo koji, kakav god, treba reći, htjeti govoriti, početi graditi, nastaviti putovati* itd.).

- Složenice

Iako u hrvatskom jeziku ima status jedne riječi, tj. grafički je jedna riječ, složenica je sveza dviju leksičkih sastavnica pa ju i domaći (Ivir, Pritchard) i strani autori (Sinclair, Siepmann, Saussure) smatraju vrstom višerječne sveze, opisujući ju kao prijelazni oblik između jedne riječi i kolokacije (Siepmann 2005).

2.2. Leksičke sveze

Leksičke su sveze spojevi riječi temeljeni na značenjskom odnosu pojedinačnih sastavnica, odnosno čije pojedinačne sastavnice imaju samostalno značenje koje unutar sveze ostaje nepromijenjeno ili se desemantizira. Osnovna jedinica leksičke sveze jest punoznačna riječ,⁹ a na formalnoj razini sastoji se od najmanje dviju punoznačnih riječi, što na strukturnoj razini pripada sintagmi. U hrvatskom je jeziku u domaćoj literaturi najviše pozornosti dano trima vrstama čvrstih leksičkih sveza – *nazivima, onimima i frazemima*. S obzirom na to da kolokacijske sveze kao vrsta leksičkih sveza imaju mnoga zajednička obilježja kao i ostale leksičke sveze, nemoguće ih je promatrati odvojeno, a istodobno su ta zajednička obilježja najveća poteškoća u jasnu određenju njihovih formalnih i značenjskih obilježja.

- Nazivi

Naziv je u domaćoj literaturi određen kao „jezični znak (riječ ili sintagma) za neki pojam jednoznačno definiran u strogo određenom znanstvenom području koji služi za sporazumijevanje među stručnjacima” (Mihaljević 1993:236). Naziv je jednoznačan (ima jedno značenje u određenom terminološkom sustavu), naziv je najčešće imenska skupina, naziv je često višerječan.¹⁰

⁹ Tafra (2005:140–141) uvodi naziv *leksička jedinica* kojom označuje jezičnu jedinicu koja ima samostalno značenje. Iako je riječ najčešća leksička jedinica, leksičke jedinice katkada nadilaze razinu jedne riječi te tako postaju višerječne s jednakim značenjskim statusom kao i jedna riječ (*morski pas, božja ovčica*).

¹⁰ Mihaljević isto:238–239.

- Onimi

Sva vlastita višerječna imena – antroponimi (osobna imena, nadimci i prezimena) i toponimi (ekonimi, oronimi, hidronimi) – također pripadaju skupini leksičkih sveza. Prema Turk (2000) *onim* ili *vlastito ime* znak je za identifikaciju pojedinih objekata neovisno o situaciji. Onimi su često višočlani, a dio ih je nastao metaforizacijom. U hrvatskom jeziku postoje i druge sveze koje imaju onomasiološka obilježja.¹¹ Riječ je o perifrazama¹², svezama kojima se na opisan ili prenesen način zamjenjuje jednorječni sinonim s primarnim značenjem¹³ (*crno zlato, laka žena, kralj životinja, šesto čulo, žuta kuća* i sl.).

- Frazemi

Frazemi su leksičke sveze koje imaju najviše zajedničkih obilježja s kolokacijskim svezama. Hrvatska je frazeologija danas veoma napredna, postoji plodna literatura u kojoj se opisuju frazemi hrvatskoga jezika i u kojoj su iznesena njihova glavna značenjska i formalna svojstva. Prema Menac i dr. (2003: 6–7) „frazemi su ustaljene sveze riječi koje se upotrebljavaju u gotovu obliku, a ne stvaraju se u tijeku govornoga procesa, i kod kojih je bar jedna sastavnica promijenila značenje, tako da značenje frazema ne odgovara zbroju značenja njegovih sastavnica”. Na temelju iznesene definicije ustaljena sveza riječi te promjena značenja barem jedne sastavnice dva su glavna obilježja frazema.

Zajedničko obilježje svih triju leksičkih sveza sa značenjskoga aspekta jest da su to leksičke jedinice od više riječi (Tafra 2005: 141, Zgusta 1991) koje imaju jedinstveno značenje kao i jedna riječ, iako na formalnoj razini nadilaze razinu jedne riječi. Svaka od triju leksičkih sveza podliježe posebnom tipu značenjskih odnosa, tj. leksikalizaciji, koja se ovisno o vrsti sveze ostvaruje na različite načine i nema jednaku komunikacijsku vrijednost (Turk 2000: 482), što je temeljni razlikovni kriterij između frazema, naziva i vlastitih imena. Vlastita imena i nazivi izravno upućuju na određeni izvanjezični objekt ili određenu osobu te su zbog toga jednoznačni i jednosmisleni, dok frazemi na neizravan način, sekundarnom nominacijom izražavaju osobne, emotivne i prosudbene stavove. Svaka od triju navedenih leksičkih sveza predmetom je proučavanja posebnih jezikoslovnih disciplina – terminologije ili nazivoslovlja, onomastike te frazeologije.

U domaćoj se i stranoj literaturi još navode i slobodne leksičke sveze koje se temelje na neograničenosti u uzajamnom izboru pojedinačnih sastavnica (Meljčuk 2001, Pritchard 1998, Borić 2002, Zgusta 1991) te idiomi koji u angloameričkoj literaturi (Meljčuk 2001, Siepmann 2005, Benson 1997, Sinclair 1985) označuju sveze

¹¹ Turk (isto) govori o *nominacijskim jedinicama* kao leksikaliziranim izrazima koji reprezentiraju dio stvarnosti, neovisno o broju riječi koje tvore nominaciju, što znači da se dio stvarnosti ne mora reprezentirati samo jednom riječju.

¹² Škarić 1988: 149.

¹³ To je moguće povezati s dvama načinima tvorbe nominacijskih jedinica: primarnom nominacijom (*nafta, instinkt*) i sekundarnom nominacijom (*crno zlato, šesto čulo*).

koje karakterizira nezamjenjivost pojedinačnih sastavnica i novo značenje koje nije zbroj pojedinačnih sastavnica, što u domaćoj literaturi odgovara određenju frazema.

3. Određenje pojma kolokacijska sveza

Na temelju postojećih tumačenja kolokacijske sveze s obzirom na opseg i značenjske odnose moguće je izvesti nekoliko određenja:

a) kolokacijska je sveza svaka sveza riječi, neovisno o broju sastavnica

Najšire shvaćena kolokacijska je sveza svaka sveza riječi koja na formalnoj razini nije ograničena brojem sastavnica. Kolokacijskim se vezama smatraju i sveze koje nadilaze jezičnu razinu o kojoj će ovdje biti riječ te obuhvaćaju sintaksu i diskurs u cjelini, dakle nisu isključivo leksičke sveze na razini sintagme. Uglavnom je povezano s učenjem stranih jezika i tumačenjem (Petrović 2007: 33, Valentić 2005, Siepmann 2005/II) da strani govornici, kako bi uspješno svladali koji strani jezik, osim pojedinačnih riječi, moraju usvojiti i veće sveze riječi čije su sastavnice spojene posebnim tipom značenjskih ili gramatičkih odnosa. Takvo tumačenje, zapravo, proizlazi iz Saussureova shvaćanja sintagme i Firthova shvaćanja kolokacije prema kojima nije bitan broj sastavnica, nego cjelovitost značenjskoga odnosa koja među tim sastavnicama postoji, a uvjetovana je komunikacijskim kontekstom.¹⁴

b) kolokacijska je sveza najmanja sintaktička razina na kojoj se ostvaruje značenjski odnos među riječima kao najmanjim samostalnim leksičkim jedinicama

Drugom je definicijom kolokacijsku svezu moguće formalno ograničiti, tj. svesti na razinu sintagme i odrediti kao najmanju sintaktičku razinu na kojoj se ostvaruje značenjski odnos među riječima kao najmanjim samostalnim leksičkim jedinicama. Tako shvaćene, kolokacijske su sveze binarne leksičke sveze koje nastaju na osnovi značenjskoga odnosa dviju samostalnih riječi, iako mogu biti i trorječne i višerječne. Naime, takva se definicija također temelji na Saussureovu tumačenju vrijednosti riječi koja se ostvaruje tek u linearnom odnosu s najmanje još jednom riječju kao samostalnom jezičnom jedinicom (Saussure 2000: 183–185). Takvo je tumačenje kolokacijske sveze samo djelomično prihvatljivo jer se njime formalno određuje njezin opseg, ali je nedovoljno za uspostavu značenjske razlike prema drugim leksičkim vezama.

c) kolokacijska je sveza svaka višerječna sveza

Nepotpunim i preširokim pristupom kolokacijskim vezama može se smatrati i određenje kolokacijske sveze kao svake višerječne sveze. Vladimir Ivir (1992/1993) značenjski potencijal pojedinih sastavnica koje tvore kolokacijsku svezu smatra

¹⁴ Osim Bernardine Petrović (2007: 33), koja ih uglavnom tumači kao dvorječne sveze, drugi domaći autori (Ivir, Borić, Pritchard), iako primjerima uglavnom upućuju na dvorječne sveze, ne navode od koliko se najmanje, odnosno najviše sastavnica sastoji kolokacijska sveza.

osnovnim kriterijem za njezino određenje. Svoje tumačenje Ivir oprimjeruje različitim svezama u kojima se pojavljuje pridjev *slijep*¹⁵ (*slijepi putnik, slijepi čovjek, slijepa ulica, slijepi miš, slijepo crijevo, slijepa pjega, slijepo povjerenje, slijepa ljubav*) ne praveći pritom razliku između pojedinih vrsta sveza, odnosno ne uzimajući moguće značenjske razlike koje neka riječ poprima ovisno o utjecaju druge riječi s kojom tvori svezu kao mogući kriterij za klasifikaciju sveza riječi. Osim mogućnosti pojedinačne riječi da na sebe privuče značenjski potencijal drugih riječi, potrebni su još i dodatni kriteriji na osnovi kojih bi se ograničilo shvaćanje kolokacijske sveze kao leksičke sveze koja ima svoje posebnosti različite od značenjskih posebnosti drugih leksičkih sveza.

d) kolokacijska je sveza vrsta frazema

Na povezanost između frazema i kolokacijske sveze upozorio je Meljčuk (2001), definirajući kolokacijske sveze kao polufrazeme (za razliku od pravih frazema ili idioma) u kojima se desemantizira samo jedna sastavnica, dok u frazemima dolazi do desemantizacije, odnosno u domaćoj literaturi, frazeologizacije¹⁶ cijele sveze. Meljčukovo tumačenje razlike između frazema i kolokacijske sveze bit će prihvaćeno i u članku, iako u hrvatskoj frazeologiji to nije slučaj jer frazeološki rječnici (npr. Menac i dr. 2003) bilježe frazeme sa samo jednom desemantiziranom sastavnicom (npr. *crne misli, slijepi putnik*). Budući da je desemantizacija svojstvena i drugim jasno definiranim svezama (Turk 2000) kao što su nazivi ili onimi (poput često navođenih primjera *božja ovčica, morska krava, lijepa kata, medvjeda šapa, Adamova jabučica, slijepo crijevo, volovsko oko, Babina Greda, Sveta Nedelja*), prema navedenu bi se tumačenju i takve sveze mogle smatrati frazemima.¹⁷ Glavni razlog na osnovi kojega autorica ipak jasno odvaja frazeme od strukovnih naziva i vlastitih imena jest kriterij značenjske preobrazbe koja je, kako navodi Turk (isto: 481), konstitutivno obilježje frazema, dakle temeljno obilježje koje ga razlikuje od drugih sveza riječi. Značenjska je preobrazba svojstvena i strukovnim nazivima i vlastitim imenima, ali je ipak više rubna pojava. Na jednak se način može pristupiti i kolokacijskim svezama koje jednim dijelom podliježu značenjskoj preobrazbi (*laka žena, visoki dužnosnik, bijela smrt* i sl.), ali su ipak brojnije one kolokacijske sveze koje se ne temelje na desemantizaciji pojedinačnih sastavnica (npr. *bolnički krevet, bračni krevet, bolnička soba, dječja soba, radna soba, spavaća soba, morska voda, izvorska voda, kipuća voda, mineralna voda* i sl.).

¹⁵ Primjeri samo upućuju na brojne mogućnosti supojavljivanja pridjeva *slijep* s imenicama, ali se ne razgraničuju na osnovi drugih kriterija na frazeme (*slijepi putnik*), prave kolokacijske sveze (*slijepo povjerenje, slijepa ljubav*), slobodne sveze (*slijepi čovjek, slijepi putnik* u doslovnom značenju) i nazive (*slijepa pjega, slijepi miš, slijepio crijevo*), od kojih se neki mogu razgraničiti na podvrste (npr. *slijepo crijevo* kao vrsta *crijeva*), dok su se neki nazivi potpuno leksikalizirali i mogu se smatrati samostalnim leksičkim jedinicama (*slijepi miš, slijepa pjega*).

¹⁶ U okviru ovoga rada frazeologizacija će biti shvaćena kao desemantizacija (Turk 2000), tj. leksikalizacija (Tafra 2005) unutar frazema, dakle kao ukupnost značenjskih pomaka na osnovi kojih nastaje frazeološko značenje koje ne proizlazi iz značenja pojedinih sastavnica.

¹⁷ Marija Turk (2000) razdvaja pojmove stručna frazeologija i frazeološki termini ističući da je problem frazeologije proučavan i unutar drugih sveza riječi koje nisu frazemi.

e) kolokacijska je sveza posebna leksička sveza

Određenjem kolokacijske sveze kao posebne višerječne sveze znatno se ograničuje pojam kolokacijske sveze, a time povećava mogućnost preciznijega i potpunijega uvida u leksičke odnose koji ju razlikuju od drugih leksičkih sveza.

4. Formalni kriteriji za određenje kolokacijske sveze

Kolokacijske sveze kao leksičke sveze na formalnoj se razini ne razlikuju od drugih leksičkih sveza te su takva obilježja, zapravo, nedostatna za uspostavu razlike između kolokacijskih i drugih sveza:

- ustaljenost pojavljivanja u govoru¹⁸
- opetovanost¹⁹
- čvrstoća povezanih riječi koja se temelji na restriktivnosti u uzajamnom izboru sastavnica, odnosno maloj ili nikakvoj mogućnosti zamjene pojedinačnih sastavnica²⁰
- veća vjerojatnost supojavlivanja²¹
- predvidljivost pojavljivanja.

Obilježja kao što su ustaljenost pojavljivanja u govoru, opetovanost, čvrstoća povezanih riječi, odnosno mala ili zanemariva mogućnost zamjene pojedinačnih sastavnica mogu se smatrati univerzalijama. Sve sveze riječi – i gramatičke i leksičke – u komunikacijskom procesu imaju obilježja rekurentnosti, učestalosti, čvrstoće, odnosno male zamjenjivosti sastavnica i po tom se kolokacijske sveze ne razlikuju od frazema, vlastitih imena, strukovnih naziva pa čak i slobodnih sveza. Formalna su obilježja bitna za kolokacijsku svezu, ali nedovoljno razlikovna u odnosu na druge leksičke sveze.

5. Definicija kolokacijske sveze

Na osnovi svih u članku teorijskih načela, a unutar leksikološko-leksikografskoga aspekta tumačenja leksičkih odnosa, kolokacijsku je svezu moguće definirati kao

posebnu leksičku svezu na sintagmatskoj razini temeljenu na značenjskoj povezanosti samostalnih leksičkih jedinica u kojoj se konkretiziraju njihova značenja.

Navedenu je definiciju potrebno dodatno objasniti:

1. Načelno se polazi od shvaćanja kolokacijske sveze kao *najmanje*, odnosno *osnovne* jezične sveze nastale povezivanjem samostalnih leksičkih jedinica koje tvore

¹⁸ Benson 1985.

¹⁹ Benson 1985, Siepmann 2005.

²⁰ Pritchard 1998, Borić 2002.

²¹ Borić 2002.

uzajamni značenjski odnos. Izraz samostalne leksičke jedinice odnosi se na riječi kao najmanje punoznačne jedinice koje se udružuju u kakvu svezu. Naglasak se stavlja na sveze s dvjema punoznačnim (autosemantičnim) riječima,²² što podrazumijeva da suznačne, gramatikalizirane riječi koje nemaju samostalna značenjska i sintaktička svojstva (Silić i Pranjković 2005: 242), ponajprije prijedlozi, veznici i čestice, neće biti smatrane samostalnim leksičkim jedinicama.²³

2. Na formalnom planu, dakle na razini jezične strukture kolokacijska se sveza ostvaruje unutar sintagme, što znači da su iz analize isključene veće jezične razine obuhvaćene rečeničnim i tekstnim odnosima.

3. Osnovno obilježje koje kolokacijsku svezu kao posebnu svezu razlikuje od drugih leksičkih sveza jest pripadnost općemu jeziku te raširenost i prihvaćenost u prvom redu među izvornim govornicima, ali i stranim govornicima koji na kolokacijskim svezama razvijaju svoju jezičnu kompetenciju (Petrović 2007). Kolokacijske sveze nisu dio posebne taksonomije, što je glavno obilježje strukovnih naziva, nisu u službi imenovanja pojedinačnih objekata kao vlastita imena, niti njihove pojedinačne sastavnice doživljavaju potpunu značenjsku preobrazbu, tj. ne sudjeluju u procesu frazeologizacije, što je glavno obilježje frazema. Jednako tako, kao i nazivi te onimi (djelomice) i kolokacijske su sveze uglavnom sveze s primarnom nominacijom koje referiraju na kakav izvanjezični pojam, za razliku od frazema koji su isključivo izrazi sekundarne nominacije za opisivanje različitih subjektivnih, prosudbenih i emotivnih stavova (Turk 2000: 482). Dakako, pojedini primjeri (*crno zlato*, *topli brat*) upućuju na iznimke.

4. Kolokacijske su sveze posebne leksičke sveze s obzirom na leksičku autonomiju. Sveze riječi poput *morska krava*, *Babina Greda*, *lijepa kata*, *Adamova jabučica* razlikuju se od sveza kao što su, primjerice, *slijepa ulica*, *crna kava*, *tijesna pobjeda*. Prve se temelje na leksikalizaciji, a druge na sintagmatizaciji. Branka Tafra (2005: 115–123) razgraničuje sveze riječi koje su nastale leksikalizacijom od sveza riječi koje su nastale sintagmatizacijom. Kriteriji koje pritom iznosi mogu se primijeniti i u tumačenju značenjskih odnosa unutar kolokacijske sveze. Leksikalizacija je semantička preobrazba na osnovi koje nastaju nove leksičke jedinice, jednorječne i višerječne. Status višerječnih leksičkih jedinica u jeziku imaju višerječni nazivi, vlastita imena te složene gramatičke sveze (*s obzirom na to da*, *u vezi s i sl.*), međutim ni jednom od navedenih skupova riječi takav status u hrvatskom jeziku nije potvrđen, s obzirom na to da u postojećim općim rječnicima nisu unesene kao samostalne natuknice. S druge strane, kolokacijske sveze nemaju status leksičke jedinice i u formalnom je smislu bitna razlika u odnosu na nazive i onime. Iako su to čvrste sveze riječi čije sastavnice također doživljavaju semantičku preobrazbu te njihovo prototipno značenje unutar sveze dobiva druga značenjska obilježja, za razliku od leksikaliziranih sveza, zadržavaju svoja samostalna

²² Takvim se pristupom samo ograničuje njihov raspon, ali se ne odbacuje postojanje kolokacijskih sveza s više od dviju samostalnih riječi.

²³ U frazeologiji je također prihvaćeno da je fonetska riječ (npr. *ni u ludilu*) na formalnom planu najmanji frazem, premda se sastoji od samo jedne punoznačne riječi.

leksička obilježja (*policijsko vozilo, teretno vozilo, vatrogasno vozilo, sigurnosno vozilo, prateće vozilo, zaštitno vozilo, oklopno vozilo*). Kolokacijske sveze nisu leksičke jedinice, što znači da ni značenjske odnose, odnosno značenjske preobrazbe unutar kolokacijskih sveza ne treba tumačiti kao rezultat leksikalizacije. Nastanak kolokacijskih sveza, odnosno spojivost pojedinačnih riječi u kolokacijsku svezu treba promatrati kao rezultat sintagmatizacije, čvršćega načina leksičke i sintaktičke spojivosti riječi (Tafra 2005: 120), pri čemu ne nastaju nove leksičke jedinice, nego one unutar kolokacijske sveze, a pod utjecajem značenjskoga potencijala druge riječi, samo mijenjaju ili prilagođavaju svoj značenjski potencijal (npr. *bijela smrt, bijeli dan, bijela put* i sl.).²⁴

5. Izrazom konkretizacija²⁵ značenja upućuje se na uzajamni odnos dviju leksičkih sastavnica čijim udruživanjem nastaje kolokacijsko značenje, s obzirom na to da se riječi u svezu ne povezuju u ukupnosti svojega značenjskoga potencijala, nego sužavanjem značenjskoga opsega ovisno o komunikacijskom kontekstu u kojemu se ostvaruju. Kolokacijske se sveze u najširem smislu mogu svesti na dva stupnja semantičke motivacije (Turk 2000) – *primarna motivacija* prisutna je u svezama čije sastavnice ulaze u svezu na osnovi svojih primarnih značenja (*ljetni dan, osmi razred, hrvatski jezik*), dok je *sekundarnu motivaciju* moguće razgraničiti na dva tipa semantičkih odnosa između kolokacijskih sastavnica koje pokazuju odmak od svojega primarnoga značenja: metonimijski (*džepna knjiga, žuti tisak, žuta kuća, plava kosa, bijela kava, crna kava, mliječni zub, visoki dužnosnik*) i metaforički (*crne misli, crni dani, slijepi putnik, teška glavobolja*).

6. Kolokacijske sastavnice

Općenito, u literaturi prevladava binarni pristup raščlanjivanju kolokacijske sveze na njezine sastavnice, prema kojemu se razlikuje *glavna sastavnica* čiji se značenjski potencijal prilagođuje značenjskomu potencijalu *promjenjivih sastavnica* s kojima tvori svezu.²⁶ Ustaljeni i najfrekventniji naziv za promjenjivu sastavnicu jest *kolokat* (Siepmann, Sinclair, Benson, Pritchard, Otani, Ivir, Borić i dr.),²⁷ prvi put uporabljen u Hausmannovoj podjeli (1984). Glavna, tj. nepromjenjiva sastavnica svake kolokacijske sveze ima nekoliko naziva. U leksikološko-leksikografskim raspravama primjenjuje se Hausmannov naziv *baza*. U domaćoj se literaturi osim naziva *baza* (Borić 2002) pojavljuju još i *osnova* (Petrović 2007) i *ključna riječ* (Pritchard 1998). U korpusno-lingvističkim raspravama u navedenom se kontekstu rabi naziv *čvor* (engl. *node*).²⁸ U

²⁴ Na razlici između leksikaliziranih i sintagmatiziranih sveza također je moguće razgraničiti višerječne nazive kao leksičke jedinice (npr. *morska krava*) i višerječne sveze koje upućuju na različita značenja jednočlanoga naziva (npr. *perzijska mačka, domaća mačka, sijamska mačka*).

²⁵ Škiljan 1994: 116.

²⁶ Takva je podjela najviše uočljiva kod riječi koje izravno referiraju na kakav izvanjezični sadržaj (npr. *kaput, kuća, cesta*) čije se prototipno značenje pod utjecajem druge riječi konkretizira (*dug, kratak, zimski kaput*, Petrović 2007: 32).

²⁷ U pregledanoj literaturi samo Bernardina Petrović (2007) rabi naziv kolikator.

²⁸ Sinclair 1991, Pritchard 1998, Siepmann 2005, Ottani 2005 i dr.

leksikološkim i semantičkim analizama značenjskoga potencijala pojedinačnih riječi razlikovanje glavne sastavnice i kolokata nužno je kako bi se mogla izdvojiti riječ čija se značenja proučavaju (npr. *čša ili kuća*) i ostale riječi s kojima tvori svezu (*ispijena, staklena, puna, prazna, razbijena, okrugla čša; apartmanska, aukcijska, brokerska, drvena, izdavačka, javna, kamena, kazališna, obiteljska kuća*).²⁹ Međutim, postojećom podjelom na osnovnu sastavnicu i na sporednu (kolokat) nisu jasno određeni semantički odnosi među sastavnicama. Osnovno načelo proučavanja odnosa među riječima koje tvore kolokacijsku svezu ne bi trebala biti uspostava hijerarhije između glavne i zavisne riječi, nego razmatranje različitih značenjskih mogućnosti međusobnoga povezivanja riječi u svezu te njihove uloge u oblikovanju cjelovitoga kolokacijskoga značenja koje nastaje udruživanjem značenjskoga potencijala obiju riječi. Stoga će se za riječi koje tvore kolokacijsku svezu primijeniti naziv *kolokacijske sastavnice*, čime se uspostavlja ravnopravnost između značenjskoga potencijala obiju riječi koje tvore kolokacijsku svezu. Potrebno je naglasiti da se pritom ne negira, odnosno ne osporava Hausmannova podjela, nego se polazi od gledišta da se o podjeli kolokacijske sveze na bazu i kolokat može govoriti tek nakon analize značenjskih odnosa unutar kolokacijske sveze te da obje sastavnice jednako sudjeluju u nastanku kolokacijskoga značenja. Primjerice, u kolokacijskoj svezi *slijepo povjerenje* i pridjev *slijep* i imenica *povjerenje* jednako pridonose razumijevanju njezina značenja.

7. Zaključak

1. Naziv kolokacijska sveza uveden je kako bi se s leksikološkoga i leksikografskoga aspekta razgraničile sveze riječi koje bi prema određenim formalnim i sadržajnim kriterijima mogle pripadati navedenoj skupini sveza u odnosu na sve druge sveze riječi koje su u jezikoslovlju više ili manje jasno definirane kao druge sveze riječi (frazemi, nazivi, onimi, slobodne leksičke sveze, gramatički skupovi riječi).

2. Kolokacijska je sveza prema svojoj strukturi određena kao sintagma jer se sastoji od više riječi te nadilazi razinu morfema i punoznačne riječi, ali ne zalazi ni u rečeničnu razinu.

3. Glavna su komunikacijska obilježja kolokacijskih sveza pripadnost općemu jeziku i njihova široka prihvaćenost među izvornim (ali i stranim) govornicima. Kolokacijske sveze nisu dio posebne taksonomije, što je jedno od glavnih obilježja strukovnih naziva, nisu u službi imenovanja pojedinačnih objekata, što je glavno obilježje onima, njihove pojedinačne sastavnice ne doživljavaju potpunu značenjsku preobrazbu, tj. ne sudjeluju u procesu frazeologizacije, što je obilježje frazema.

4. Kolokacijske sveze nemaju status samostalnih leksičkih jedinica, što znači da se značenjski odnosi, odnosno značenjske preobrazbe kolokacijskih sastavnica ne tumače kao rezultat leksikalizacije. Nastanak kolokacijskih sveza i spojivost pojedinačnih

²⁹ Prema korpusnim potvrđama s *Hrvatske jezične riznice* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje (<http://riznica.ihj.hr>).

sastavnica u svezu tumačen je kao rezultat sintagmatizacije, dakle čvršćega načina leksičke i sintaktičke spojivosti pojedinačnih kolokacijskih sastavnica, pri čemu ne nastaju nove leksičke jedinice, nego one unutar sveze međusobno mijenjaju ili prilagođuju svoj značenjski potencijal.

5. S obzirom na značenjski potencijal pojedinačnih sastavnica kolokacijske sveze u najširem smislu obilježuju dva stupnja semantičke motivacije – *primarna motivacija* prisutna je u svezama čije sastavnice ulaze u svezu na osnovi svojih primarnih značenja (*ljetni dan, osmi razred, hrvatski jezik*), dok je *sekundarnu motivaciju* moguće razgraničiti na dva tipa semantičkih odnosa između kolokacijskih sastavnica koje pokazuju odmak od svojega primarnoga značenja: metonimijski (*džepna knjiga, žuti tisak, žuta kuća, plava kosa, bijela kava, crna kava, mliječni zub, visoki dužnosnik*) i metaforički (*crni dani, slijepo povjerenje, teška glavobolja*).

Kolokacijske su sveze promatrane kao posebna vrsta leksičkih sveza. Donesen je teorijski okvir kojim su obuhvaćena komunikacijska, leksikološka i formalna obilježja kolokacijskih sveza prema kojima se one razlikuju od drugih već definiranih sveza riječi u hrvatskom jeziku. Teorijski je okvir polazište daljnjim proučavanjima kolokacijskih sveza kojima je primarno obuhvatiti dva problema. Prvi podrazumijeva razredbu kolokacijskih sveza prema značenjskim kriterijima (kriteriji primarne i sekundarne motivacije), broju kolokacijskih sastavnica te vrstama riječi koje tvore svezu (najčešće imenica i pridjev, npr. *radna/spavaća/dnevna soba, montažna/brokerska/izdavačka kuća*, te pridložno-padežni izraz, npr. *lak za nokte, krevet na kat, okvir za slike*). Razredba bi uključivala velik broj primjera kolokacijskih sveza na temelju korpusnih istraživanja, koji su ovdje doneseni u ograničenom broju. Podjela kolokacijskih sveza svakako treba obuhvaćati i granične primjere koji su u postojećoj literaturi određeni kao druga vrsta leksičke sveze, primjerice *plava krv, slijepi putnik, crne misli, crni dani* i sl. uglavnom se određuju kao frazemi, a velik je broj kolokacijskih sveza koje graniče s višerječnim nazivima, primjerice *siva ekonomija, crno tržište, slijepi kolosijek* itd. Neizostavan aspekt proučavanja kolokacijskih sveza jest leksikografski, dakle vrednovanje kolokacijskih sveza u općim objasnidbenim rječnicima. U općim je rječnicima osnovni problem razlikovanje kolokacijskih sveza od leksičkih sveza nastalih leksikalizacijom koje se najčešće navode kao posebne podnatuknice na kraju rječničkoga članka te od slobodnih leksičkih sveza. Kolokacijske sveze nastale sintagmatizacijom trebaju biti navođene i, ako je potrebno, opisane unutar značenja natuknice navedenoga u definiciji.³⁰ Također, jasno treba odrediti formalne kriterije pod kojom će se natuknicom (imeničnom ili pridjevnom ili pod obadvjema) donositi kolokacijske sveze te upućivanje na sinonimne ili antonimne sveze,³¹ morfološka ograničenja (npr. sveze *crni dani* i *crne misli* imaju samo množinski oblik). Konačno, osim sustavne obrade kolokacijskih sveza u općem objasnidbenom rječniku, domaćoj bi leksikografiji svakako dobro došao i poseban

³⁰ Npr. sveze *drvena/kamena/montažna kuća* i sveze *kazališna/izdavačka/brokerska kuća* u rječniku bi trebale biti odvojene, tj. donesene pod različitim definicijama natuknice *kuća*.

³¹ Usp. Blagus Bartolec 2008.

kolokacijski rječnik u kojemu bi se pobrojile najčešće kolokacijske sveze i koji bi višestruko bio koristan i izvornim i stranim govornicima. Posljednjih je nekoliko godina naglašena tendencija za izradom posebnih leksikografskih priručnika sličnoga tipa (čestotnoga, sinonimnoga, antonimnoga, konceptualnoga, paronimnoga, rekcijsko-valencijskoga i, dakako, frazeološkoga), među kojima bi i kolokacijski rječnik zasigurno našao svoje mjesto.

Literatura

- Benson = Benson, M., Benson, E., Ilson, R., *The BBI dictionary of English word combinations*, Hohn Benjamins Publishing Co., Amsterdam – Philadelphia, 1997.
- Blagus Bartolec, Goranka, „Leksičke funkcije kao pokazatelji značenjskih odnosa u kolokacijskim svezama hrvatskoga jezika”, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 34, 2008., str. 15–38.
- Borić, Neda, „Leksikografska prezentacija kolokacijskih sklopova”, *Strani jezici*, 31, 2002., br. 1–2, str. 55–63.
- Brdar i dr. = Brdar, M., Kučanda, D., Pavičić, V., Omazić, M., Zlomislić, J., „Odnos valencije i kolokacija: deskriptivni i leksikografski aspekti”, u: *Primijenjena lingvistika u Hrvatskoj – Izazovi na početku XXI. stoljeća* (zbornik radova), HDPL, Zagreb – Rijeka, 2002., str. 35–40.
- Firth, John R., „A Synopsis of Linguistic Theory, 1930–1955”, *Studies in Linguistic Analysis, Special Volume*, 1957., str. 1–32.
- Hausmann, Franz Josef, „Wortschatzlernen ist Kollokationslernen. Zum Lehren und Lernen französischer Wortverbindungen”, *Praxis des neusprachlichen Unterrichts*, 31, 1984., str. 395–40.
- Ivir, Vladimir, „Kolokacije i leksičko značenje”, *Filologija*, 1992–1993., br. 20–21, 181–189.
- Maček, Dora, „Neka pitanja o definiciji idiomatskih fraza”, *Filologija*, 1992–1993., br. 20–21, str. 263–276.
- Meljčuk = Melčuk, Igor, „Collocations and Lexical Functions”, *Phraseology Theory, Analysis, and Applications*, Oxford – New York, 2001., str. 23–53.
- Menac i dr. = Menac, A., Fink-Arsovski Ž., Venturin, R., *Hrvatski frazeološki rječnik*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2003.
- Mihaljević, Milica, „Višerječne natuknice i podnatuknice u jednojezičnom općem rječniku hrvatskoga jezika”, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 1991., br. 17, str. 133–143.
- Mihaljević, Milica, „Naziv u općem rječniku”, u: *Rječnik i društvo* (zbornik radova), Zagreb, 1993., str. 237–242.
- Petrović, Bernardina, „Razvijanje kolokacijske kompetencije u hrvatskom kao stranom i drugom jeziku”, *Strani jezici*, 36, 2007., br. 1, str. 131–38.

- Pritchard, Boris, „O kolokacijskom potencijalu rječničkog korpusa”, *Filologija*, 1998., br. 30–31, str. 285–304.
- Samardžija, Marko, „Četiri pitanja o biti valentnosti”, *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, 1987., br. 22, str. 85–106.
- Saussure, Ferdinand de, *Tečaj opće lingvistike* (prijevod Vojmir Vinja). ArtTresor – Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2000.
- Siepmann, Dirk, „Collocation, Colligation and Encoding Dictionaries. Part I: Lexicological Aspects”, *International Journal of Lexicography*, 18, 2005., br. 4, str. 409–443.
- Siepmann, Dirk, „Collocation, Colligation and Encoding Dictionaries. Part II: Lexicographical Aspects”, *International Journal of Lexicography*, 19, 2005., br. 1, str. 1–39.
- Silić, Josip, Pranjković, Ivo, *Gramatika hrvatskoga jezika* (za gimnazije i visoka učilišta). Školska knjiga, Zagreb, 2005.
- Simeon, Rikard, *Enciklopedijski rječnik lingvističkog nazivlja*, Matica hrvatska, Zagreb, 1969.
- Sinclair, John, *Corpus, concordance, collocation*, OU Press, Oxford, 1991.
- Škarić, Ivo, *U potrazi za izgubljenim govorom*, Školska knjiga, Zagreb, 1988.
- Škiljan, Dubravko, *Pogled u lingvistiku* (IV. izmijenjeno izdanje). Naklada Benja, Rijeka, 1994.
- Tafra, Branka, *Od riječi do rječnika*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.
- Turk, Marija, „Višečlani izrazi s desenantiziranom sastavnicom kao nominacijske jedinice”, u: *Riječki filološki dani 3* (zbornik radova), Filozofski fakultet, Rijeka, 2000., str. 477–486.
- Valentić, Jadranka, „Kolokacije i učenje jezika”, u: *Semantika prirodnog jezika i metajezik semantike* (zbornik radova), HDPL, Zagreb – Split, 2005., str. 775–779.
- Zgusta, Ladislav, *Priručnik leksikografije*, Svjetlost, Sarajevo, 1991.

SUMMARY

Goranka Blagus Bartolec

COLLOCATION PHRASES IN RELATION TO OTHER LEXICAL PHRASES IN CROATIAN

The paper analyzes the semantic and lexicological aspects of collocation phrases in Croatian with tendency to separate them from other lexical phrases in Croatian (terms, idioms, names). The collocation phrase is defined as a special lexical phrase on a syntagmatic level, based on the semantic correlation of the two individual lexical components in which their meanings are specified.

Key words: *collocation phrases in Croatian, lexical phrases, concretization of meaning*